

SEY YEW ROMANÊ VERÊNÎ *KILAMA PEPÛGÎ* SER O ANALÎZÊK

Pınar YILDIZ¹

KILMNUS

Na xebate de ma hewl da ke romanê yewin yê kirmanckî (zazakî) *Kilama Pepûgî* (2000) ser o analizêk bikê. Na xebate destpêk û hîrê beşan ser o awan biya. Destpêk de ma tarîxê vejîyayîşê romanî ser o vindertî û edebiyatê rojhelatî de bilhesa edebiyatê kurdkî de romanî senîn dest pêkerdo, ser o vindertî. Rolê modernîzm û neteweperwerî romanî ser o esto. Coka beşê yewinî de ma tesîrê modernîzmî, neteweperwerî û folklorî yo ke romanî ser o esto ra ewnîyayî. Bilhesa ma waşt bimojnê ra ke nê mefluman nê romanê verênî ser o senîn tesîr kerdo. Seba ke *Kilama Pepûgî*, romanêko tarîxî yo ma beşê dîyînî de zî meflûmê romanê tarîxî ser o vindertî û ma hewl da ke nê romanî zî sey yew romanê tarîxî analiz bikê. Beşê peyênî de zî ma no roman hetê unuranê romanî ra analiz kerd. Çike zafê romanê verênî hetê unuranê teknîkan ra wayîrê probleman ê û kalîteyêkê edebî ra dûrî yê. Ma waşt bimojnê ra ke *Kilama Pepûgî* de nê unsurê teknîkî senîn ameyê karardîş. Seba ke *Kilama Pepûgî* hem romanê yew dewrî yo hem zî romano yewin o ma analiz û rexneyê xo goreyê şert û mercê ê dewrî û tarîxê çapbiyayîşê romanî kerdî. Yanî perspektîfê ma ser o tesîrê têkilîya nuştox-eser-dewr bi. Seba ke ma waşt fikrêk bidî wendoxan ma peynîye de yew bîbliyografiya romanê kirmanckî îlawe kerdî. Yanî mabênê vîst serran de romanî ke bi kirmanckî nusîyayê û açarnîyayî, ma listeya inan îlaweyê na xebate kerdî.

Kilîçekuyî: Romanê verênî, Romano verên yê kirmanckî, Romano tarîxî, *Kilama Pepûgî*, Deniz Gunduz.

Bir İlk Roman Olarak *Kilama Pepûgî* Üzerine Bir Analiz

ÖZ

Bu çalışmada ilk kirmanca/zazaca roman olan *Kilama Pepûgî*'yi (2000) analiz etmeye çalıştık. Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında romanın ortaya çıkış tarihi üzerinde durduk ve doğu (şark) edebiyatında özellikle Kürt Edebiyatında romanın nasıl başladığını göstermeye çalıştık. Modernizm ve milliyetçiliğin roman üzerinde etkisi vardır. Bu yüzden ilk kısımda modernizm, ulusçuluk ve folklorun roman üzerindeki etkisini inceledik. Özellikle bu unsurların ilk kirmanca roman üzerinde nasıl bir etki bıraktığını göstermeye çalıştık. *Kilama Pepûgî*, tarihi bir roman olduğundan ikinci kısımda tarihi roman kavramı üzerinde

¹ Lêkolîner, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, pinaryildiz@artuklu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8175-0879>

Article Type/Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 24.09.2020

Accepted / Makale Kabul Tarihi: 28.10.2020

Doi: 10.35859/jms.2020.799692

durduk ve bu romanı da tarihi bir roman olarak analiz etmeye çalıştık. Son kısımda da bu romanı romanın unsurları bakımından analiz etmeye çalıştık. Çünkü ilk romanların çoğu romanın teknik öğeleri bakımından promlemlidirler ve edebi bir kaliteden uzaktırlar. Bu yüzden Kilama Pepûgî romanında bu teknik unsurların nasıl işlendiğini göstermek istedik. Kilama Pepûgî hem bir dönemin romanı olduğundan hem de ilk roman olduğundan analiz ve eleştirilerimizi o dönemin koşullarını ve romanın yayınlandığı dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak yaptık. Yani bakış açımızı yazar-eser-dönem ilişkisi etkilemiştir. Kırmanceca romancılığının hakkında okura bir fikir verebilmesi için çalışmanın sonuna kırmanceca yazılan romanlar bibliyografisi ekledik. Yani yirmi yıl içerisinde kırmanceca yazılan ve kırmancecaya çevrilen romanların listesini bu çalışmaya ilave ettik.

Anahtar Kelimeler: İlk romanlar, Kırmanceca (zazaca) ilk roman, Tarihi roman, Kilama Pepûgî, Deniz Gunduz.

Analysis of Kilama Pepûgî as a Debut Novel

ABSTRACT

In this study, we tried to analyze *Kilama Pepûgî* (2000), the first Kirmanckî (zazakî) novel. This study consists of introduction and three parts. In the introduction, we focused on the origin of the novel and how the novel emerged in eastern literature, particularly in Kurdish literature. Modernism and nationalism have an impact on the novel. Therefore, in the first part, we focused on the influence of modernism, nationalism and folklore on the novel. In particular, we wanted to show how these concepts had an impact on this first novel. Since *Kilama Pepûgî* is a historical novel, in the second part, we focused on the concept of historical novel and tried to analyze this novel as a historical novel. In the last part, we tried to analyze this novel in terms of the elements of the novel. Because many early novels are technically problematic and are far from literary quality. We tried to show how these technical elements are used in *Kilama Pepûgî*. Since *Kilama Pepûgî* is both a novel of a period and first novel, we made our analysis and criticism considering the conditions of that period and publication date of the novel. In other words, we tried to approach the work by considering the author-work-period relationship. We added a list of novels published in Kirmanckî at the end of the study because we wanted it to give an idea to the readers. In other words, we have added the list of novels written in Kirmanckî and translated into Kirmanckî to the end of this study within twenty years.

Keywords: First novels, The first Kirmanckî (Zazakî) novel, Historical novel, Kilama Pepûgî, Deniz Gunduz

Destpêk

Wexto ke behsê romanî bibo seke sey yew qaydeyî behsê Cervantesî (1547-1616) û romanê ey *Don Kîşofî* (1605-1615) beno. Mîyanê wextî de serebûtê romanî peyên de hertim reyna şono reseno *Don Kîşofî*. Goreyê zafê teorîsyenanê romanî, Cervantes tena nuştoxê *Don Kîşofî* ney piyê romanê modernî yo. Ehemîyetê *Don Kîşofî* tena seba ke o romano veren o ney hetêkê bînî ra esasê xo de bi nê romanî, edebîyatî de tewirêko newe awan bi û yew dewrê neweyî dest pêkerd. Destpêkê seserra 17. de wexto ke *Don Kîşofî* neşr bi, dinya êdî ver bi cayêkê bînî ra şîyêne, rêzila erjan bedilîyayêne û pergalêko newe awan bîyêne. Milan Kundera behsê nê bedilîyayîş û tesîrê nê bedilîyayîşîyo ke *Don Kîşofî* ser o yo, wina îzeh keno: “*Wexto ke Homayî o cayo ke ey uca de kâinat û pergalê erjan ser o hukum*

kerdêne, başî û xirabî yewbînî ra aqitnayêne û mana dayêne her çî, hêdî-hêdî ca verdayêne, Don Kîşot keyeyê xo ra vejîya û dinya êdî nêameyêne şinasnayîş.” (Kundera, 2017: 18). George Lukacs zî sey Kunderayî vejîyayîşê romanî û averşîyayîşê ey bi bedilîyayîşê dinya û dînî îzeh keno. Goreyê Lukacsî “*Roman epîgê yew dinyaya ke Homayî a ca verdaya.*” (Lukacs, 2017: 94). Lukacs kitabê xo de zafê cayan de behsê na dinyaya ke hetê Homayî ra caverdîyaya keno û seke wendox nê bedilîyayaşî û ca verdişî hîna baş fehm biko, bi teferuat wina dewam keno: “*Romano girdo verên yê edebîyatê dinya, destpêkê yew seserra ke Homayê Xirîstîyanan êdî do dinya ca biverdayêne de nusîyayo. Yanî na yew seserre ya ke însan tekûtena mendo û mana û cewherê na dinya ancax eşkeno ruhê xo de vîno, o ruho ke yew keyeyî ra mehrûm o; yew dinyaya bîna ke rasta zî esta, a dinyaya ke girêdayîşanê paradoksan ra xelisîyaya, însan bêmanatîya na dinya de ca verdayayo; çîyo ke esto –bi gireyanê utopîkan cayê xo pêt kerdo la êdî tena manaya ci estbîyayîş o- Hêzê na seserre qaso ke kes qet nêeşko bawer biko zêdîyayo, hemverê ê hêzanê neweyanê ke hema zeîf ê û xo nêmoto ra yan zî hema nêeşkenê na dinya ser o tesîr bikê yew şero xidar û bêmana dest pêkerdo. Cervantes, a seserra peyêne û gird ya mîstîk û bêhêvî de ciwîyabi ke yew teşebuso apeymende hukum kerdêne ke dîno ke sekrate ver de yo reyna ganî biko; Na seserre de, mîyanê formanê mîstîkan de perspektîfê yew dinyaya newa zî berz bîyêne; dewrê peyên yê hesretanê tariyan bi, yanî o dewro ke rasta zî est bi la êdî rewna rayerê xo vîndî kerdibi, bêqerar û tēmîyankewte bi.*” (Lukacs, 2017: 94). Na dinyaya ke êdî nêameyêne şinasnayîş û êdî zelal ney xumame bî zor da nuştoxan ke ê zî seba temsîlê na dinyaya newa tewiranê neweyan biceribnê, nê tewiran aver berê û na dinyaya xumame hîna weş bimojnê ra. Ian Watt destpêkerdişê romanî bi realizmî girê dana û bîlhesa vilabîyayîşê romanî a gore giredayeyê Descartes û serdemê neweyî yo. Nê serdemê neweyî de awanbîyayîşê sinifa burjuwa vilabîyayîşê romanî ser o tesîr kerdo. Eleqeyê hunerî û awanbîyayîşê sinifa burjuwa qaso ke na xebate de nêeşko bêro îzeh kerdene meselayêka hîra ya la bêguman romanî seba vilabîyayîşî zî na sinife ra hêz girewto. Goreyê Watt heta seserra heştêsine roman mîyanê şarî de ney tena sinifa burjuwa mîyan de vila bibi. “*Seba ke kitabî zaf vay bî, heta serra 1740î zafê kîtle yê wendoxanê marjînan nêeşkayîbî sehneyê edebîyatî ra tam zî bikewê zere. Zafê nê kesê marjînalî, wendoxê romanî bî, ê bîlhesa cinî bî.*” (Watt, 2016: 49)

Don Kîşotî ra ver edebîyat de serdestî û qîmetê nezmî, nesrî ra zêdêr bî coka ewro zî wexto ke behsê romanî bibo roman sey yew tewirê neweyî name beno. Yanî no newebîyayîş hemverê nezmî de newebîyayîşêk o. Serdestîya nezmî hende zêde bî ke hikayetî zî bi şekilê nezmî ameyêne nuştiş. Çîyo ke nezm nêbo seke wayîrê qîmetêkê edebî nêbi. Edebîyatê rojhelatî de mesnewîyî, ê rojawanî de romansî herinda hikayetan girewtêne. Umberto Eco nezm û nesrî wina dano têver: “*No qaydeyê latînan hikaye ser o hukum keno: ...Ti babete baş bizani, çekuyî do peynî ra bêre. La seba şîre ma nê qiseyî wina bibedîlnê hîna rast beno: ‘Ti çekuyan baş bizane do babete peynî ra bêra.’*” (Eco, 2011: 17). La seba nuştoxanê klasîkanê romansî û mesnewîyan ganî hemsênîniya nê her dîyan zî morê xo bidayêne metnan ro. Yanî Mesnewîya *Mem û Zîn* ya ke 2657 beytî ya; *Leyla û Mecnûn* ya Fûzûlî

ya ke 3098 beytî ya de ganî hem babete û hîkaye weş biameyêne mûnitiş hem zî zıwan bi kaffiye û zıwanêkê edebî biherikîyayêne û bişîyayêne. Coka wexto ke kes sey yew tewirê neweyî romanî ra biewnîyo ganî xususiyetanê nê tewirî ser o zî bifikirîyo. Hemver epîkanê kehenan de newebîyayîşê *Don Kîşotî* hetêk ra zî “qaydeyanê tewirkî” ra yeno La reyna zî goreyê Lukacsî newebîyayîş û ehemîyetê *Don Kîşotî* şekilî ra zafêr muhtewayaya xo ra yeno. Çike *Don Kîşotî* sey yew manîfestoyî mote ra ke êdî dinyaya ke edebîyatî mîyan de temsîl bena sey dinyaya romansan nîya. Badê ê ironîyê *Don Kîşotî*, eke reyna dinya ê şekilîya biameyêne mojnayîşî bêşik do ê nuştoxî bi xo sey Don Kîşotî sînorê gêjîtî û rastî de vîndî bibayêne û bişîyayêne. Êdî do tu tesîrê înan zî wendoxî ser o nêmendêne. Çike dinya êdî a dinya nêbi ke karakterî tena sey "qehreman" yan zî "xayîn" û "xirab" bêrê teswîrkerdiş. Reyna êdî sey mekan, nuştoxan tena qîmê xo bi şato û qesran nêardêne. Seke Philip Stevick zî bala ma anceno alemê romanî de tena mekan ney wext zî bedilîyayo. “*Sey wextî dîyarkerdişê mekanî zî romanî ra ver, edebîyatî mîyan de mumkun nêbi. Yew daristan yan zî yew şato, zafê romansan de seba ke cayê hedîseyan dîyar bo, bes bi.*” (Stevick, 2004: 218). Yani nê tewirê neweyî, romanî, elemanê xo zî xo reyde dîyar kerdî; mûnite, karakterî, wext û mekan. Peyên de romanê verênan ra heta ewro karardişê nê mefhuman bibedilîyo zî hema ra zî hukumdariya înan romanî ser o esta.

Destpêk de Ewropa de problemê romanî bibê zî romanî mîyanê tarîxê edebîyatî de hêdî-hêdî xo rê yew ca viraştêne. Labelê edebîyatê rojhelatî de romanî hîna dest pênerdîbî. Roman gama ke edebîyatê Ewropa de roje bi roje aver şîyêne, edebîyatê rojhelatî hema no tewiro newe nas nêkerdîbî û edebîyatê rojhelatî de tîtikê edebîyatî de şîire ronîştîbî. “*Sereyê seserra 20. de Ewropa de roman hema-hema 300 serre bî. Labelê eynî wextî de fariskî, tirkî û erebkî de roman hema newe dekewtibî pîzeyê maya xo.*” (Ahmedzade, 2004: 60). Yanî wexto ke edebîyatê rojhelatî rîyê xo açarnabi romanî; Tolstoy, Dostoyevski, Stendhal, Victor Hugo, Balzac, Flaubert, Sterne, Proust, Virginia Woolf, Joyce, vatişê xo tamam kerdîbî û êdî ê tewirê neweyî tîtika edebîyatê rojawanî de hukm kerdêne.

Edebîyatê rojhelatî de romanî hema-hema peynîya seserra newêsin de dest pêkerd. Romanê verên yê tirkî, serra 1872î de Şemsetîn Samîyî bi nameyê “*Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*” nuşto. Hetê teknîk û mûnîteyî ra helbet no romano verên serkewte nêbi. Xora nameye ey ra zî dîyaro ke hema nuştox tesîrê mesnewîyan ra nêxelisîyayo. Edebîyatê fariskî û erebkî de zî romanî seserra 19. de dest pêkerd. Edebîyatê şaranê rojhelatî de tradîsyonê şîire xurt bî, nesr zaf biqîmet nêbi. Nuştoxan/şairan hikayeyî zî bi şekilê mesnewî nuştêne. Seba înan mesnewînuştîş karêko zaf muhîm bi. Labelê merdim nêşkeno nê mîletan de ereymendişê romanî, tena bi tradîsyonê mesnewî û nezmî ra girê bido. Bêguman seba romanî cuyêka hîna modern, hîna ferdî lazim a û na cuyê de ganî cinî hîna zaf zereyê cuya cematî de ca bigîrê. Çünke tewr peynî de roman leteyêk cuyê mojneno ra. Ganî mîyanê na cuyê de qasê camêrdan, cinî zî estbê ke, romanê de zî viraştîşê mûnîteyî û karakterî rastikên bibê. Mesela romanê verênan yê tirkî de, dewrê

Tanzîmat û Serwetî Funûnî de, karakterê cinî zereyê keyeyî ra yê, yanî yan carîyeyê keyeyî yê, yan zî mamosta yê, dayîk ê, way ê ûsn... Romanan de elemanê pêkewtişî, nê karakteranê cinîyanê zereyê keyeyî ser ra benê. Romananê verênan yê kurdî de zî cinî tena sey yew sî asenê la xurt nîyê. Ê nêşkenê sey yew karaktera xurt û xoser bêrê teswîr kerdene.

Seba ke roman bi xo yew tewirê dinyaya modern o, yanî netîceyanê modernîzmî ra yew o, coka destpêkerdişê romanî bi modernbîyayîşê şaran ra nêzdî ra girêdaye yo. Tesaduf nîyo ke romano verên yê tirkan dewrê Tanzîmatî yo ke hem nameyê yew dewrê edebî yo hem zî nameye dewrêkê sîyasî yo de nusîyayo. Yanî hem tarîxnasêk hem edebîyatnasêk herçiqas hetanê cîya-cîyayan ra nê dewrî tehlîl bikê zî peyên de ê yew ca de resenê pê ke o zî waştişê rojawanîjbîyayîşê tirkan o Edebîyatê kurdî mîyan de zî eleqeyê romanî, yan zî bi vatişêkê hîna hîrayî eleqeyê nesrî û modernîzmî nêzdî ra esto. Tesaduf nîyo ke hikayeya modern ya verên ya kurdî yew kovara xortanê modernîstan de weşanîyaya.² La seba ke edebîyatê kurdî bêrabên, tena cayêk de nêherikîyayo, her diyalekt goreyê şert û mercanê xo aver şîyo. Coka destpêkerdiş û averşîyayîşê romanê kurdî tena bi modernîzmî ya nêşkeno bêro îzeh kerdene. Yanî romannuştoxanê verênan yê kurdan sebeb û derdanê cîya-cîyayan ra dest eştio romanî. Haşîm Ahmedzade zî bala ma anceno nê xususîyetî ser. “...romanê verên yê kurdî xaseten romanê sosyalîstî realist ê. Sedemê nê zî, edebî ra wetêr (meta-literary) o. Bi vatişêkê bînî, vejîyayîşê romanê kurdî, sey romanê rojawanî rasterast netîceyê bedilîyayîşê komelkî û epistemolojik yê zereyê komelî ra nêvejîyabî. Yewîya Sovyetan de badê şorişê teşrîna verêne serra 1917î de û seba ke kurdê ke uca ciwîyayêne, eşkayêne tayê heqanê zîwan û kulturî ra îstîfade bikê, romanê verên yê kurdî hetê aktîvîstanê ke endamê partîya komunîsta Yewîya Sovyetan bî, ameyê nuştene. Eşkere yo ke amancê ê nuştioxan vîr û bawerîya xo aver berê.” (Ahmedzade, 2011: 18). Romanê verên yê kurdî zafêr nê amancan ser o awan bîyê. Hetê bînî ra wexto ke kes ewnîyeno nesranê verênan yê sey *Meseleya Wijdanê* û *Le Xewma* ra derdê nuştioxan hîna zaf rexnekerdişê komelî û rewşa sîyasî yo. Seke seba ke nuştioxan waştio ke bêdaletî û dejenerasyonê dewrê xo bimojnê ra ê metnê xo nuştî. Reyna romananê verênan ra *Jana Gel* û *Pêşmerge* bindestî û qehremanîya şarî ser o awan bîyê. Nuştioxanê nê romanan nuştîşê nê romanan hemverê şarî de sey yew deyndarî dîyo. Nuştioxê *Pêşmergeyî* Rehîmê Qazî seba çapa dîyin ya romanê xo yew vervate nuştio. Nê vervateyî ra, melûmatanê nuştioxî ra dîyaro ke o welatê xo ra dûrî, zereyê yew cuya moderne de ciwîyayo. Bi vatişê ey, o unîversîteyêka bi name û vengane de xebitîyeno, şono tîyatro, bale, opera û muzîkê klasîkî goşdareno. “... o wext seba hişmendî, modern kerdiş û arêkerdişê hêz û enerjîyêkê newe yo ke seba têkoşînêkê newe û baştirî, ez şîyêne mîyanê koşkanê berzanê mîyanê daristanan de...” (Qazî, 2016: 6). La dewamê nê cumleyan de kes vînenê ke nuştiox hesretê cayo ke maya xo ra bîyo anceno. Reyna heman nuşteyî de nuştiox amancê nuştîşê romanê xo sey derdêkê modernîzmî ra vêşêr

² “Çîrok” ya Fuat Temoyî sey hikayeya verêne ya kurdî yena zanayîş û kovara *Rojî Kurd* (1913/İstanbul) de weşanîyaya. *Rojî Kurd* kovara komeleya Hêvî ya ke wendekaranê kurdan ra werê ameybî ya.

wina îzeh keno: “*Welat ra dûrî, ez macerayê nuştişê Pêşmergeyî hemverê welat û şarê xo de sey xizmetêkê qijî vîna.*” (Qazî, 2016: 8)

Kurmanckî de romano verên, bi destê Erebe Şemoyî (Ereb Şamîlov), serra 1935î de bi nameyê *Şivanê Kurmancan* Yewîya Sovyetan de nusîya. La no vatiş mîyanê xo de wayîrê tayê probleman o û kompleks o. Seba sebebên ke ma cor ra rêz kerdî analîzkerdene û kategorîzekerdeneyê romanê kurdkî zor o. Yanî kes nêşkeno yew reyde vajo romanê kurdkîyo verên kamcîn o? Her çî ra ver meselaya dîyalektan esta. Coka zafî rey wexto ke behsê nê romanê destpêkî bibo, sey romanê kurmanckî yo verên, romanê sorankî yo verên, romanê kirmanckî yo verên bi îzahat vajîyeno. Hetêk ra zî sînore hikaye û romanîyo ke zaf zelal nîyo problem o. Yanî yew tekst key beno hikaye, key roman, key novel? Yan zî sînore xatira, bîyografî û romanî çî yo? *Meseleya Wijdanê* ya Ehmed Muxtar Cafî mabênê 1927-1928î (Fuad, 2009: 81) de ameyo nuştiş, yanî *Şivanê Kurmancan* ra verî, la ancax serra 1970î de çap biyo. Îhsan Fuad seba tewirê *Meseleya Wijdanê* wina vano: “*Na hikayeya Ehmed Muxtar Cafî, mabênê hikayeya kilme û romanî de (hikayeya derge) wayîrê cayêkê mîyanênî ya. Yanî a babeta ke zîwanê ewropayîjan de ci ra Nouvelle (povist) story vanê.*” (Fuad, 2009: 8). Heman wextî de goreyê hecmî tam munasîb nîyo ke kes *Meseleya Wijdanê* ra vajo ke roman o. Weşanxaneyê Avesta zî *Meseleya Wijdanê* sey “çîroka dirêj” name kerdo. La heman weşanxaneyî *Le Xewma* ya ke tamam nêbîya, nêmcet menda sey romanî name kerdo. *Le Xewma* zî *Şivanê Kurmancan* ra ver, serra 1925î de nusîyaya la esasê xo de yew romanî ra vêş yew hikayeya derge û nêmcet a.

Reyna Haşîm Ahmedzade behsê *Nazdar ya kiçî kurd le ladê* ya ke nuştoxê ci Mihemed Elî Kurdî yo keno. Mihemed Elîyî, esere xo sey romanî name kerdo û *Kovara Rûnakî* (No: 7, 9, 11) de hîrê beşê ci serra 1936î de neşr kerdî. La goreyê Ahmedzadeyî seba ke no berhem tamam nêbîyo û nêmcet mendo kes nêşkeno ey sey romanê verênî bimojno ra (Ahmedzade H. , 2011:52). Serra 1956î de Îbrahîm Ehmedî (1914-2000) *Jana Gel* nuşto. La seba şertanê xedaran yê ê dewrî no roman sey kitabî ancax serra 1972î de çap biyo. *Pêşmerge* yê Rehîmê Qazî (1925-1991) serra 1960î de çap biyo û coka ewro sey romanê verên yê soranî yeno vînayîş. Kirmanckî de zî heman tēmîyankewteyîye virazîyaya. *Hotay Serra Usivê Qurzkizî* yê Munzur Çemî serra 1992î de Stockholm de Weşanxaneyê Roja Nû ra çap biyo. Nê kitabî ser o sey tewir roman nusîyayo (Çem, 1992). La no kitab esasê xo de romanî ra vêşêr vîrameyîş o. Vîrameyîşê Usivê Qurzkizî bi xo yê. Usivo Qurzkiz datê Munzur Çemî yo û no kitab zî derheqê vîrameyîş û xatirayanê ey de yo. Nuştox Munzur Çemî helbet zaf kede daya nê kitabî, ê vatişê Usivî qeyd kerdî, nuştî û dayê çap la ey çiyêk nêbedilnayo, kitabê xo goreyê qaydeyanê romanî nênuşto. Xora çapa diyina ke hetê weşanxaneyê Dengî ra İstanbul de serra 2002î de çap biya ser o sey tewirê kitabî vîrameyîş nusîyayo. (Çem M. , Hotay Serra Usivê Qurzkizî, 2002) Munzur Çemî seba nê çapî vervateyêk nuşto û wina vato “*Min û ap Usivî çiqas ke yewbînî (zuvînî) dîyêne, ma biwastê mewastê, qese*

cêrênê ra amêne meselanê verênan (virênan) ser. Apî hertim dest pêkerdê, heyat de çîyo ke amo sere, çîyo ke dîyo ya kî hesno, qalê ey kerdêne. Pênîye de mi fikir kerd ke eke merdim (mordem) heyatê Ap Usivî binuso, sey (zê) eserê bîyaro werte rind beno. O ra dime kî ez usta ra (ustûne ra) tekita şîya leweyê Ap Usivî, vatenê ey guretî kasetan." (Çem M. , Hotay Serra Usivê Qurzkizî, 2018: 9). Coka Hotay Serra Usivê Qurzkizîyo ke serra 1992î de çap bîyo romano verên yê kirmanckî nîyo. Romano verênê kirmanckî serra 2000î de Deniz Gunduzî bi nameyê *Kilama Pepûgî* çap kerdo. Deniz Gunduzî zî romanê xo meselayanê rastan ser o awan kerdo la ey nê meselayê rastî bi teknîkê romanî werê ardê û mûnitê. Gunduz zî destpêkê romanê xo de vano ke "*Pîyayê ke na kitab der ê, rašta kî bîyê. Lê mi namê zafîna virno. Mi niwaşt ke ez tarîx bînîvisnerî. Xebatê mi roman bî. Coka mi xo ra kî zaf çî kerdî werte û nîvisnay.*" (Gunduz, 2000). Seke nuştox zî behs keno ey metnê xo bi unsuranê romanî (wext, ca, karakterî, zıwan û mûnitiş) xemelnayo û *Kilama Pepûgî* sey romanê verênî, bexşê kirmanckî kerdo.

Seba ke weşanê kurdkî yew wextê bêmabênî de û rêzêk ser o aver nêşîyê, seke cor ra zî aseno destpêkê romanê kurdkî vilabîyaye yo. Helbet muhîmîya nê heme kitabana esta ke înan rayerêk akerdo la bi ma îlehîm her hewe de tayê kitabana bi nasnameyê verênî mojnayîş hende zî muhîm nîyo. Beno ke înan sey "metnane verênan yê kurdkî" namekerdiş hîna munasîb bo. Nê metnê verênî seba ke serebûtê romanê kurdkî moijenê ra muhîm ê helbet. Nuştîş û weşanayîşê nê kitabana ra dîyar o ke serra 1918 ra nat nuştoxanê kurdan waşt o ke xo hîkaye û romanana de biceribnê. Heta serranê 1990î vilabîyaye bibê zî romanî weşanîyayê. Bîlhesa tradîsyonê sovyetan muhîm bi. La peynîya serranê 90an ra ver bi serra 2000î êdî nuştoxê ke tena sey romannuştoxî bî û wayîrê çend kitabana bî zêdîyayî. Ahmedzade zafê xebatanê xo de wexto ke rexne û şîroveyê Mehmed Uzunî keno vano ke reyna zî mîyanê nê nuştoxan de o keso ke tewr zêde romanî nuştê yo. La ewro Bextîyar Elî, Cîwanmerd Kulek, Eta Nehayî, Fawaz Husên, Firat Cewerî, Helîm Yusif, Hesên Metê û Şener Ozmen ê romannuştoxê ke tewr tay hîrê-çar romanî nuştê yê. Deniz Gunduz zî bi hîrê romanana xo mîyanê nê nuştoxan de yo. Wexto ke kes mîyanê dîyalektanê kurdkî de zî muqayese biko vînen o ke goreyê şert û mercan edebîyat û bîlhesa roman aver şîyo. Eke o çandê sovyetan nêbîyayêne beno ke kurmanckî zî roman ancax bieşkayêne serranê 90an ra dima binusîyo. Reyna her di romanê soranî yê verênî *Jana Gel* û *Pêşmerge* rewşanê zaf xiraban de bi zorê nuştoxan ameyê nuştîş. Eke Rehîmê Qazî cayêkê hîna rehetî de mîyanê xebatanê unîversîte de nêbîyêne nuştîşê romanê ey do zehmet bibîyêne. Kirmanckî goreyê dîyalektanê bînan tena yew mintîqa de yena qiseykerdiş, hûmara înan zî hîna tay a. Hetê bînî ra zî goreyê kurmanckî û soranî nuştîş û standardîzekerdişê kirmanckî zaf erey bi. La reyna zî serranê 90an ra dima o heyecan û teşebusê weşananê kurdkî, kirmanckî ser o zî tesîr kerd, gamê nuştîş û standardîzekerdişê hîna xurt û bêmabênî ameyê eştîş. *Kilama Pepûgî* mehsulê nê xebatan ra yew o û dewamê nê tradîsyonî yo.

1. Sînorê Modernîzm û Folklorî de Roman

Serebûtê nuştîşê kirmanckî dewrê modernî de, bi çend kovare û rojnameyan dest pêkerdo. Kovara *Tîrêjî* (1980) ya ke çar hûmarê aye vejîyayê, balkêş a û na kovare de babete bi babete nuştayê kirmanckî estî. No destpêkerdiş bi kovaranê sey *Hêvî* (1983), *Armanç*³ (1979) û *Çira* (1995) dewam bîyo. Dima seruvenê Kovara *Vateyî* (1997) ya ke ewro êdî bîya sey yew ekolî dest pêkerdo. Bi çend kitabane verênê edebîyê ke serranê newayan de çap bîyê, kirmanckî sey ziwanêkê edebî gamê xo yê verênî estî û mîyanê dinyaya weşangerî de cayê xo girewto. Herçiqas nuşttoxî wayîrê hezar probleman bibê zî nê gamê qijekî hêvî danê zaf kesan. Nê probleman ra helbet standardîzekerdişê ziwani û meseleya alfabeî, ewro zî hemverê nuştoxan de problemê muhîmî yê. Nê weşanan û kitabane verênan de çîyo ke bala kesî anceno, hetêk ra şîrî, hikayeyî, meselikî, estanikî, xatirayî tédima ameyê nuştîş û hêdî-hêdî a xeribîya wendoxan zî hemver yew kirmanckîya nuştêkî şikîna. Nuştayî, açarnayîşan ra ver bi eseranê telîfan şonê. Mabênê tewiranê edebîyan de vîyartîş zaf reyî zaf zelal nîyo. Yanî sey tewiranê edebîyan mûnîteyê hikaye û xatirayan zaf reyî dekeyno tēmîyan la reyna zî çend hikayeyê serkewteyê ke sey, *Bey Se Bena*, *Derdê Dewrêşî*, *Binê Dara Valêre* de bale ancenê. Peynîya serranê newayan û destpêkê 2000î seba weşananê kirmanckî yew dewro baş bi. Êdî babete bi babete kitabî çap bîyêne. *Kilama Pepugî* beno ke binê wela nê vîst serran ra vejîyabî.

Roman sey yew tewirê neweyî; aîdê serdemê modernî û edebîyatê modernî yo. La destpêkerdişê romanî heme mîletan de heman wextî de û seba heman amancî dest pênerd. Wexto ke kes serebûtê romanê tirkî ra ewnîyeno, vînenno ke roman rasterast girêdayeyê waştîşê modernîzm û rojawanîjbîyayîşî yo. Dewrê Tanzîmatî de rewşenbîranê osmanîyan hemverê rojawanî de apeymendişê xo qebûl kerdibi û rîyê xo açarnabi rojawanî. Edebîyatê ewropayîjan û tewirê înan bala nuştoxanê ê dewrî antêne. Şîira înan de bedilîyayîş û ceribnayîşê neweyî bîyê; poetîka û şekilê şîire de rexne û çîyê neweyî vejîyayî meydan. Hikayeya moderne û roman sey tewiranê neweyan dekewtê mîyanê edebîyatî. Zafê Jon tirkanê ke heman wext de nuşttoxî bî roman sey yew nimûneyê rojawanîjbîyayîşî dî û roman seba rojawanîjbîyayîş kar ard. Yanî yew tewiro neweyo ke Ewropa ra ameyo de, yew cuya sey ewropayîjan amey teqlîdkerdene. La amancê destpêkê romanê kurdkî wina nîyo. Dêrd û amanco pîl yê nuştoxanê verênan yê kurdkî modernîzm û rojawanîjbîyayîş ra vêş zaf reyî estbîyayîşê xo û ziwanê xo bidê qebûlkerdiş û mojnayîş bi. Çi şîire, çi hikaye, çi rojname û kovari bibê û çi roman bibo bi heman amancîya dest pêkerdibi. Xora tesaduf nêbi ke Xanîyî 300 serran ra ver vatibi, "...da xelq nebêjîtin ku Ekrad/ bêmerîfet in, bêesl û binyad." û Xasî zî dabi rêçê ey dima. Xanî ra heta Erebe Şemoyî, Rehîmê Qazî û heta Deniz Gunduzî amanc heman amanc bi. Seke edebîyatê kurdkî rika mojnîyayîşê estbîyayîşî ser o awan bîyo. Seke Remezan Alan zî vano, nuştîş seba nuştoxan zaf reyî "*berteraşkerdişê kêmasîyan*" bi. Alan bala ma anceno ke *Mem û Zîne* ra heta ewro edebîyat nê

³ Hûmara 73yî ra dima êdî nuştayê kirmanckî zî na kovere de weşanîyayê.

endişeyî ser o awan bîyo, netîceyê nê endişeyî, berhemî ameyê nuştîş “*Goreyê mi no endîşe û amanco kolektîfo ke bi nê endîşeyî ra vejîno meydan, mîyanê edebîyatê kurdî de wayîrê rêçêkê xorîni yo. Zafê eserî seba ke ‘estbîyayîşê xo îspat bikê’ qîymetê zîwanêk ke yenoînkarkerdene û yenoqijvînayene teslîm biko, yenê nuştene.*” (Alan, 2019: 14). Seruvenê nuştîşê *Kilama Pepûgî* zî nê rêçî ser o awan bîyo. Çike Gunduz hema wexto ke Bilîs de lîse de wendekar bîyo, ê çîyê ke şarî ra eşnawîtî waşto ke bi tirkî binuso, ey xeylî nuştî zî. La ê destnuştîyê ey vîndî bîyê. Nuştîx çend serran ra dima narey qerar dano ke kirmancî binuso. “*Çend serra ra tepya mi reyna qerar da ke ez nîna zonê xo de bînvîsnerî. Serra 1996 de usarî mi dest kerd ci, no kitab nivîsna. Lê a taw mi beşer nikerd ke çap kerî.*” (Gunduz, 2000)

Seke ma cor ra zî qalê ci kerd roman yew tewiro newe û modern o. Coka beno ke seba ke kes edebîyatê modern yê kurdan baş fehm biko ganî prosesê modernbîyayîşê kurdan weş îdraq biko. La seba ke çarçoweya na xebate hende hîra nîya ma do na xebate de hîna zaf netîceyanê nê modernbîyayîşî, tesîro ke edebîyatî ser o kerdo, ra biewnîye. Seke Alan zî zafê xebatanê xo de behs keno modernbîyayîşê kurdan modernbîyayîşêko ereymende yo. Firat Aydinkaya zî nê ereymendiş û tesîranê ci wina îzeh keno: “*Modernbîyayîşê kurdan esasê xo de şertanê destpêkî de, tenggijîyayîşo ke mabênê ‘ereykewtîş’ û ‘resayîşê’ tayê cayan ra, vejîyayo meydan.*” (Aydinkaya, 2010: 206). Coka endîşeyê resayîşê dinyaya modern roşnvîr û nuştîxanê kurdan ser o esto.

82

Modernbîyayîşê kurdan hîna zaf binê tesîrê pêlanê neteweperwerî de mendo û yew derdê netewetî ser o awan bîyo. Yanî mefhumêkê serdemê modernî “neteweperwerî” ser o. Amancê roşnvîranê kurdan yê verênan rojawanîjbîyayîşî ra vêş “bi xo hesîyayîş” bi. Zafê nuştîyanê rojname û kovaranê *Rojî Kurd* de, *Hawar* de bi sernameye “xo hesîyayîş” nuştîyî estî. Helbet zafê roşnvîranê verênan yê kurdan rîyê xo açarnabi kulturê rojawanî ra la înan bîlhesa waştêne ke şarî mîyan de hîsanê neteweperwerî vila bikê ke şar bi xo û bi hêzê xo bihesîyo. Zîwan û kulturê şarî yan zî folklorê şarî di şûrê girdîyê ke destê înan de bî. Raştî zî kes wexto ke weşananê verênan yê kurdan ra ewnîyeno, dewrê Îstanbulî ra bigîrên heta Hawar derd û kulê roşnvîran xo hesîyayîşê şarî yo. Ê teşebus kenê ke bi kurdî binusê, coka munakaşayê alfabeyî dest pêkerdo. Ey seba nê hîsanê neteweperwerî paştîya xo şanênê folklorî û agêrenê folklorî. Seke Remezan Alan zî xebata xo ya bi nameyê *Folklor û Roman* de behs keno, folklor serdemê modernî de bi berzbîyayîşê neteweperwerî xo rê cayêkê bîni vînenî û serdemê modernî de sey yew mûra çîrusîyeno. “*Çike vatişê neteweperwerîyo romantîk, sey ‘kulturê milî’ behsê folklorî keno.*” (Alan, Folklor û Roman, 2013: 31). Yanî ê çîyê ke beno ke verê sey estanikan ameyêne vînayîş, êdî seba ke yew hafîzaya kolektîf virazê, ameyêne şixulnayîş. Seke o mîraso peyêno ke destê roşnvîran de mendo, nê çîyê folklorîkî bî, kultur bi saya nê çîyan pay ra bi. Yanî folklor; sey yew maye, zîwan û vîrê şarî sevekneno. Yanî ê çîyê ke ihtîyacîya roşnvîrê modernî bi ci estê, dano înan. Êdî roşnvîro modern bi paya, piştîya xo şaneno nê koyê berzî û pê sereberz beno. Serdemê modernî ra çend seserrî verî Xanîyî zî

piştîya xo şanabî nê koyê berzî. Ey destanê *Memê Alanî* ra mesnewîya *Mem û Zîn* afirnabî. Seke Remezan Alan zî vano edebîyatê klasîkî de zî Memê Alan, Zembîlfiroş û Beyta Dimdime sey babete ca girewto (Alan, Folklor û Roman, 2013: 61). Reyna Alan tespît keno ke pancês romanê kurmanckî û yew ê soranî rasterast folklorê şarî ser o awan bîyê. Çend romanê bînî zî parodîyê babete û kesanê folklorîkan ser o awan bîyê. (Alan, Folklor û Roman, 2013: 19). La Alan vano ke: “*Mîyanê hêzê peyêno pîl yê dîyalektê kirdkî (zazakî) de, eke çimê ma biginayêne romanêkê bi nê şekilî béguman do o zî bibîyêne babeta na xebate.*” (Alan, Folklor û Roman, 2013: 19-20). *Kilama Pepûgî* rasterast yew destan û efsaneyê şarî ser o awan nêbîyo, yew mûnîyê tarîxî ser o awan bîyo. La Gunduzî bingeyê romanê xo folklorî ser o awan kerdo û xezîneya folklorî ra hêz girewto. Çi yê nê xezîneyê folklorî? “*Bi vatişêkê hîrayî folklor mîyanê xo de tarîx, urf û adet, metnê fekkî û nuşteki yê her tewirî, mît û ûsn. hewêneno. Coka eleqeyê folklorî bi netewetî esto, çike seba awanbîyayîşê neteweyî hacetanê bingeyênan peyda keno û îdiaya netewetîya rasyonalist vejeno seba ke sînor û sîstemo ke netewetî tede ca gêna, xêz biko.*” (Aslan, 2015: 112). Gunduzî zî bingeyê romanê xo metnanê fekkî yê şarî, efsane, sanike, bawerî û îtîqadê şarî ser o ronayo. Nameyê romanî bi xo xora nê bingeyî rasterast ano vîrê ma. Ey romanê xo, a kilama pepûgî ya ke şarî mîyan de vila bîya û seba roşnîvan êdî bîya sey yew metaforî ser o awan kerdo. Têkilîya nê romanî û folklorî bala Îlyas Akmanî zî anto. O zî xebata xo de vano, “*Romanê Kilama Pepûgî de folklor vajîyayîşê şarî bawerîya şarî û rituelanê komelkî ser o xo nawneno ra.*” (Akman, 2017: 2616). Dewamê na xebata xo de, Akman edebîyatî de reyna eleqevînayîşê nê berhemanê folklorîkan bi postmodernîzmî ra girê dano. “*Nê serdemê neweyî de zî êdî qaydeyê unîversalê ke her ca de ravîyarenê, ehemîyetê xo vîndî kenê û çiyê meheli eleqe vînenê. Nasnameyê meheli û kulturî newe ra yenê ganîkerdene. No hêzo newe tesîrê xo edebîyatî de zî mojneno ra û edebîyatkarî seba ke kulturanê meheliyan ganî bikê rîyê xo açarnenê folklorî.*” (Akman, 2017:2614). La seke Akman behsê ci keno, no roman endîşeyê yew dewrê postmodernî ra nêweledîyayo. Seba ke serebûtê nuştîş û edebîyatê kirmanckî sewbîna yo û mîyanê pêro dîyalektanê kurdî de zî erey dest pêkerdo, tîya de derdê nuştexan unîversalîya modernîteyî ra eciz bîyayîş û rîyê xo açarnayîşê meheli nîyo. Esasê xo de amancê zafê nuştexan, hema ke hîna erey nêbîyo, nê xezîneyê şarî, orte ra nêwedariyayê, vîr ra nêşîyê û çin nêbîyê înan nuştîş û qeydkerdîş o.

Roman bi xo herçiqas yew tewirê edebîyatê modernî û dinyaya modern bibo, biwazo a dinyaya modern bimojno ra û bisevekno zî seba ziwananê ke yew temsîliyeta înan ya resmî çin a, modernîzm hetêk ra zî talûkeyê vîndîbîyayîşê folklor û ziwane şarî yo. Beno ke coka *Kilama Pepûgî* de seke nuştexî waştto na dinyaya verêne û kehene bisevekno. Seke ey waştto ke ê wextî qeyd biko, vîndîbîyayîş û vîrşayîş ra bixelisno. Seke waştto yew hafîzaya kolektîf mîyanê şarî de virazîyo. Tena hedîseyanê tarîxî ney vatiş û mîrasê fekkî yê şarî zî qeyd biko û bisevekno. Modernîzm hêzê waştîşê yew dinyaya newa ser o awan bibo zî

hetêk ra zî wayîrê nê talûkeyanê vîndîbîyayîş û her çî yewkerdişî yo. Hîsê pêlê netewebîyayîşîyo ke peynîya seserra newê sine û destpêkê seserra vîstine de heme dinya girewtîbi binê tesîrê xo roşnîranê kurdan ser o zî tesîr kerdîbi. La modernîstanê verênan yê kurdan tersa ney tehrîbatî ra rîyê xo hîna zaf açarnabi folklorî. Coka edebîyatê kurdî de folklor û edebiyat demêko derg (beno ke hema ra zî) têreyde, heman rayerî de şîyê.

2. Sey Yew Romanê Tarîxî, Kilama Pepûgî

Tarîx tayê hetan ra eşkeno bala nuştoxan bianco û bibo babeta yew romanî. Yanî nuştox eşkeno romanê yew dewrî binuso. Coka sey romano tarîxî yew tewirê romanî esto. Gürsel Korat romanê tarîxî wina îzeh keno: *“Wexto ke kes têkilîya tarîx û romanî ser o bifikirîyo ganî xo vîr ra nêko ke na têkilî de hetêko destankî esto. Eke ma nimûneyanê sey Don Kîşotî ke êdî nuştoxê ci û nuşteyê ey zî “tarîx bîyo” ca verdê, romanê ke babeta înan bîyayîşê nuştoxê xo ra ver ê sey “romanê tarîxî” eşkenê name bibê. Nimûneyê ke reya verêne bala kesî ancenê ‘Hikayeyê Di Bajaran’ yê Dickensî, ‘Taras Bulba’ yê Gogolî, ‘Şer û Aşitî’ yê Tolstoyî, ‘1793’ yê Victor Hugoyî yê. Çîyo serekeyo ke nê nimûneyan xurt keno, rexnekerdişo ke romantîzmî ra hêz gêno yo.”* (Korat, 2001: 66). Wexto ke roman, babeta xo hedîseyanê tarîxîyan ra bigîro û sey wextî zî behsê yew serdemî biko, girêdayeyê rastîyanê tarîxî mendîş û ê wextî bi heqê xo teswîr kerdiş, beno ke astengîyê pîlê ke hemverê nuştoxî de yê. Reyna Gürsel Korat na mesela de wina vano: *“Senîn ke yew xebata ke serase girêdayeya rastîyanê tarîxîyan ra ya roman nêwelidîyo, yew xebata ke rastîyanê tarîxî ser û bin biko ra roman welidîyeno. Perse na nîya ke çî goreyê tarîxî yo, perse na ya ke çî roman o.”* (Korat, 2001: 74). Korat bi nê qiseyanê xo azadiyêka bêsinore dano romannuştoxî û goreyê ey, peyên de erjeyê metno ke vejîyayo meydan muhîm o. La goreyê Enis Baturî hem perspektîfê romannuştoxê serdemê ma hem zî tarîxnasî bedilîyayo. *“Her di hetî zî ewnîyayîşo ke piştîya xo dayo farazîyan ra ravîyardê ewnîyayîşo ke piştîya xo dano belgeyan. Edebîyatkarana bi şekilêko pêt dayo rêça tarîxnasan dima, ê cigêrayîşanê înan ra, belgeyê ke vejîne meydan ra bidetay ewnîyenê. Kîş o ke tarîxnasî zî ehemîyet danê nasnameyê vatoxîya edebîyatkarana.”* (Batur, 2001: 93). Nê qiseyê Baturî bîlhesa di nuştoxanê ke seba romanê xo bidetay xebitîyenê anê vîrê kesî: Orhan Pamuk û Umberto Eco. Pamukî seba romanê xo *Nameyê mi Sûr o* hema-hema heme kitabê neqaşan yê ê serdemî diyê. Zaf zor nîyo ke kes texmîn biko ke ey derheqê ê serdemî de bi seyan kitabî wendî. La wexto ke nuştoxêko kurd biwazo behsê yew serdemê tarîxî biko do piştîya xo bido kamcîn dêsî. Hem seke yeno zanayîş nê warî de xebatî hîna teng ê û zafî rey zî xebatî bi perspektîfanê cîya-cîyayan ra bîyê ke zafê înan objektîfî ra dûrî yê. Seba tarîxê kurdan talûkeyê sey tarîxî xelet nuştîş û tehrîbkerdişî zî problemêko gird o. Coka zafî rey bîlhesa tarîxo nêzdî yê kurdan şarî mîyan de bi şekilêko fekkî vila bîyo. Gunduzî seba *Kilama Pepûgî* çî xebatê tarîxî kerdî ma nêzanê la o zaf reyî behs keno ke ey domanîya xo ra cematane şarî de, goş nayo meselayanê verênan. Reyna seke o destpêkê kitabê xo de behs keno zafê nê meselayanê romanî şarê dewe ey rê behs kerdo. La helbet roman hêzê xo tena rastîya nê meselayan ra yan

zî vatişê ê dewijan ra ney ziwan û vatişê nuştoxî ra gêno. Yanî no roman tena rêzila hedîseyanê tarîxîyan nîyo. Gunduzî a rêzila hedîseyan zereyê yew atmosferî de, atmosferê hunerî de, atmosfere romanî de, bi ziwanêko edebî helênayê.

Hetêk ra zî tarîx bi xo tayê hetan ra wayîrê tayê meseleyanê ke hema ra zî înan ser o munaqêşeyî estî yo. Tîya de çîyo muhîm no yo ke nuştoxê romanî do nê munaqêşeyan de hetê xo senîn dîyar biko? O kamcîn perspektîfî ra do biewnîyo mesela ra? Nuştox/e do çîmanê kamî ra ê wextî bivîno? Çîmê nuştoxê ewroyinî ra, çîmê mexlubî ra yan ê xalibî ra? Key do romanê ey hîna bibo serkewta? “*O çîyo ke romanî keno roman, ganî tena sey di meşumanê îlmîyanê ke ‘xeripnayîşê tarîxî’ yan zî ‘ekskerdişê tarîxî’ nêro vînayîş. Çîyo ke romanî keno roman, kategorîyê estetîkî yê.* (Korat, 2001: 75). O wext nê kategorîyê estetîkî do zereyê romanî de senîn bihemilîyê? Cêr ra ma do nê persan rê cewaban bigeyrê ke ka Gunduzî romanê xo sey yew romanê tarîxî kamcîn hesasîyetan ser o mûnito. O bi kamcîn perspektîfî ewnîyayo mesela ra û bi şekilêko objektîf yan zî subjektîf hedîseyan ser o vinderto?

Kilama Pepûgî romanê yew wext û serdemê qîsawetînî yo ke lej, merg û talan sey yew karakterê serekeyî mîyanê romanî de gêrenê, sey zafê romananê tarîxîyan.⁴ Qîsawetê nê wextî seserra xo ra yeno û no qîsawet zereyê romanî de gêreno. Yanî peynîya yew seserra ya û qîsawetê destpêkê seserra newa yo. Sey heme dinya, tewa qedîyayîşê seserra newêsine û destpêkerdişê seserra vîstine kurdan zî girewta. Peynîya seserra newêsina ke zafê împaratorî wel kerdî û verdayî ya. Destpêkê seserra vîstina ke neteweperwerî sey yew “heyûlayî” heme dinya ra gêreno. Seke Gunduzî zî romanê xo nê ‘heyûlayî’ ser o awan kerdo. La sereyê kurdan derheqê nê “heyûlayê neweyî” de tîmîyankewte yo. Ê mabênê osmanîti û kurdîti de şonê û yenê. O dewro ke behsê ci beno, wextê Alayanê Hamîdiye yo, hîsê neteweperwerî kurdan mîyan de zaf zêde vila nêbibî. Mabênê eşîran de û mezheban de hemberîyêka (reqabet) pîle bî.

Împaratorîya osmanî zî qasê xo nesîbê xo destpêkê na seserra newe ra girewtibi û sîyasetê xo zî goreyê ney bedilnabi. Zereyê nê romanî de kes binê sîya nê sîyasetî de bedilîyayîşê cuya însanan vînenê. Goreyê bedilîyayîşê sîyasetî dewr û dewran zî seba tayêne bedilîyeno. Destpêkê romanî Alayê Hamîdiye sey qehremanêk serekeyî zereyê romanî de gêrenê. Çike bi pêlê neteweperwerî zafê şaranê balkanan împaratorîya osmanîyan ra aqîtîyabî û ê seba armenîyan tersayêne. Coka Alayê Hamîdiye ronîyabî û kurdan ra zî piştî waştêne. Na hemberî mabênê di eşîranê kurdan de ravêrîyena; yanî cîbrananê sunîyan û xormekanê elewîyan. Badê ke alay danîyena cîbranan her çî bedilîyeno. Mabênê armenîyan û kurdan de, mabênê cîbranan û xormekan de şerêk dest pêkeno. Destpêkê romanî de eşîra cîbranan serekê eşîra xormekan Îbrahîmê Talî kişenê û lajê Îbrahîmê Talî Zeynelo

⁴ *Gülün Adı* yê Umberto Ecoyî, *Beyaz Kale* yê Orhan Pamukî, *Puslu Kitolar Atlası* yê İhsan Oktay Anarî, *Boğazkesenê* Nedim Gürselî ê çend romananê tarîxîyanê ke şiddet û kıştîş sey yew karakterî zereyê romanî de gêrenê.

ke Îstanbul de mekteba eşîre de waneno, mekteba xo ca verdano û agêreno. Êdî hedîseyî dest pêkenî. No roman esasê xo de romanê yew dewrê derg û tengijîni yo. Çike dima dewrê Îttîhat û Terakkî û sîyasetê înan dest pêkeno. Dima zî Şerê Yewinê Cîhanî. Peynîya romanî de zî eskerê rusan dekwetê dewan mîyan û narey zilmê înan dest pêkeno.

Talûkeyêkê romanê tarîxîyan ra yew zî perspektîf û ewnîyayîşê nuştoxî yo. Hela ke yew meselaya ke hema ewro zî mabênê nê hîrê heme şaran de zî cîya-cîya hetan ra şîrove bena de meselaya şîrovekerdişî hîna zor a. Gelo nuştox/e wexto ke romanê xo biafirno ganî bi perspektîfê ê wextî biewnîyo meseleyan ra û karakteranê xo zî goreyê nê perspektîfî biafirno? Yan zî tarîx ey bidejno, goreyê konjukturê ewroyî zereyê ci de guneyî û xeyalşikîyayîşî zî bibê sey xo bimojno ra? Yan zî bi perspektîfê ewroyî ra hîna "aqilane" biewnîyo meseleyan ra? Helbet wexto ke behs roman, yanî yew tewiro pêarde bibo, kalîteyê romanî bi vatiş û ewnîyayîşê nuştoxî dîyar beno. Na mana de *Kilama Pepûgî* wayîrê yew perspektîfê xurtî yo. Yanî nuştoxê seserra vîst û yewine bi ewnîyayîş, kompleks û munaqeseyanê ewroyênan ra dûrî ewnîyayo mesela ra. Dêrdê ey terefîrbîyayîş nîyo, hetêk sucdarkerdiş nîyo. Seke ey waşto ke ê çîyê ke o wext qewimîyayê bi sewab û guneyanê xo bimojno ra. Yanî nuştoxî başî yan zî xirabîya kesan goreyê mîletê înan û bawermendîya înan tayîn nêkerdo. Halbukî zaf reyî seke kes vînenno, tayê edebîyatan de, îmajê tayê şaran esto. Sey îmajê kurd yan zî armenî. Yanî zaf reyî nê kesî sey yew karakterê xoserî ney sey "tîpîk armenî" "tîpîk kurd" mojnîyenê ra. Yan zî ge-ge ê yene îdealîzekerdene. Sey nimûne Güneş Kan xebata xo de tesbît kena ke romanê verênan yê sovyetan de armenî zaf reyî wayîrê yew îmajê baş ê. "*Sey şorişgêr tîpê îmajê armenîyan, sey dostê qedîm yê kurdan îmajê armenîyan, sey komelêka averşîyaye îmajê armenîyan, sey mexdûrê tarîxî îmajê armenîyan.*" (Kan, 2019: 70). Helbet no îmaj girêdayeyê hetkarîya armenîyan û sovyetanê ê wextîyê hemverê kurdan de yo. Seba *Kilama Pepûgî*, Îhsan Espar zî bale anceno îmajê armenîyan ser o. "*Roman de kurdê kirmancî û armenî zî tam ekse kurmancan, qehreman, zanaye û pîzeveşn (wayîrê merhemetî) î. No ware de Welî Axa û Mam di îstîsnayî.*" (Espar, 2000: 69). La ma nêşkenê nê di kesan tena sey di "nimûneyan" û "îstîsnayan" bivînê. Çike ê çîyê ke ê kenê hende zî şenik nîyê û zilimkarane yê. Coka ma rasterast heman fikrî de nîyê. Çike wexto ke roman qedîno kes îdraq keno ke goreyê sîyasetî rewşa bindest û serdestê mintîqa bedilîyeno. Ê ke serdest ê û zulm kenê wexto ke konjukturê sîyasî bedilîyeno benê bindest. Na reye ê bindestê sîyasetê verênî, bi heman wehşetî dest bi kerdişanê xo kenê. Seba ke roman behsê yew wextê derg û tengijîni keno, averşîyayîşê romanî reyde zî serdestî û bindestî bedilîyena.

Destpêkê romanî de awanbîyayîşê Alayanê Hamîdîye yo, heqê Alay dayîno cîbrananê sunîyan la esasê xo de xormekanê elewîyan zî waşto bibê Alayanê Hamîdîya ra yew. La beno ke êdî bawermendîya înan ra yan zî tesîrê ê şerê Çaldiranîyo ke zereyê romanî de çend reyî nameyê ey vîyareno ke elewîyan hema xo vîr ra nêkerdo ra hukmat Alay dano cîbranan. Coka wexto ke kes ê talan û wehşetê cîbranan vînenno wina fikirîyeno ke eke eşîra xormekan bibîyêne alayan

ra yew do tena nameye kerdoxan bibedilîyayêne. Xora seke Îhsan Espar zî bala ma anceno ser Welî Axa û Mamûdê Xece elewî û xormekij ê la ê zî zaf zilimkar ê. Çike na zilimkarîya înan esasê xo de hukmê înan ra yena ke ê wayîrê hukmî yê. Yew wext ra pey wexto ke Îttîhad û Terakkî dest nano hukmatî ser ê vere cû hemverê armenîyan de yew ewnîyayîşo pozîtîf vila kenê la dima no ewnîyayîş û sîyaset bedilîyeno û her çî hîna xirab beno. Badê şerî wexto ke rûsî yenê na reye ê armenîyê ke ravîyardî mîyanê artêşê rûsan zulm û talanê şarî kenê. Yanî bi vatişêk ke romanî de zaf vîyareno "qesasê xo gênê." Xora nê romanî de herkes qesasê xo dima yo û no ewnîyayîşo komelkî şiddetê ê dewrî hîna zêdneno. Welî Axayo xormekijo ke dost û kerwayê armenîyan o, wexto ke eşîra ey ra vîst û di camêrdî bi destanê şerwananê armenîyan yenê kiştîş seba ke qesasê eşîra xo bigiro, kerwayê xo Artun û keyeyê ey rê dame ronano û înan kişeno. Yanî şert û mercê komelkî û sîyaset meseleyan ser o hîna zaf tesîr keno. Coka nuştoxî zî nêwaşt ke o bi xo bi şekilêko subjektîfî daxîlê meseleyan bibo û fikrê xo vajo. O bi ewnîyayîşêko objektîfî mojnayîşê meselayan dima yo.

Tena nameyê romanî bi ewnîyayîşê ewroyênî panîyawo. Çike sanika kilama pepûgî ya ke şarî mîyan de zaf vila bîya, bi perspektîfê ewroyî bena yew metafor. Yanî nuştoxê seserra vîst û yewine, wexto ke nameye kitabê xo panayo, bi poşmanî û xemgînî ewnîyayo ê serdemî ra û ey ê hedîseyî sey metaforê kilama pepûgî diyê. La no ewnîyayîş; ewnîyayîş û pêaqilîyayîşê nuştoxê seserra vîst û yewin o helbet. Nuştox badê yew seserre wexto ke mesela ra ewnîyayo, mesela sey meselaya kilama pepûgî dîya. La sereyê qehremananê romanî zaf tēmîyankewte yo. Fikrê neteweperwerî sey yew sî ge înan ra aseno la ê hîna zaf menfaatê cuya rojane dima yê û qaydeyanê eşîrtî û mezhebî ser o yê. Mîyanê romanî de tena di kesî wayîrê hişmendîya neteweperwerî yê; Embazê Zeynelî Hemedo cîbranîjo ke ê yewbînan İstanbul ra, mekteba eşîre ra nas kenî û kerwayê Zeynelî Kerwa Kebo yo ke İstanbul de ciwîyeno. Haya Hemed û Kerwa Keboyî fikr û hîsê neteweperwerî ra rasterast esta û ey bi ewnîyayîşêko bînî sîyasetê osmanîyan şîrove kenî. Ê xebatê ke o wext İstanbul de bîyê, ê weşanê ke uca de vejîyayî ra haya înan esta û hişmendîya înan zî nê xebatan ra yena.

3. Kilama Pepûgî de Unsurê Romanî

Wexto ke kes behsê romanî verênan biko, perso yewin no yo ke nê romanî de unsurê romanî senîn ameyê şixulnayîş. Yanî roman nê wareyî de serkewte yo yan ney? Kes eşkeno çiqas ê berhemî mîyanê kategorîyê romanî de bihesibno. Çike zaf reyî romanî verênan yê rojhelatî de mûnîteyêko xurt çin o. Nuştoxî goreyê amancê xo hedîseyan rêz kenê. Ge-ge siyaset de kewno mîyanê romanî. Ge-ge nuştoxî bi xo wazenê tayê çîyan bimusnê wendoxanê xo, înan şîret bikê, ê romanî seba ne amancan sey yew wareyî vînenê. Helîm Yûsiv o ke her di romanî xo yê peyênan de, o bi xo zî sîyasetî ra nêxelisîyayo, seba romanî verênan yê kurdkî wina vano: *"Mabênê her hîrê romanî (Şivanê Kurmanca, Jana Gel, Pêşmerge) û her hîrê nuştoxanê înan de çîyê hemparî nê yê ke hem*

berhemê înan hetê muhtewa ra binê sîya sîyasetî de yê û hem zî înan bi xo dereceya tewr berz yê hêzanê sîyasîyan de ca girewtêne.” (Yûsiv, 2011: 11). Eke amanc no bo, karakteri zî xizmetê nê amancê nuştoxî kenê. Coka zaf reyî karakterî seke E.M. Forster îzeh keno, yew hetin ê. (Forster, 2016: 107). Yanî esasê xo de ê yew karakterî ra vêş ‘tîp’ yan zî ‘karîkatur’êk ê. Reyna nê romanê verênan de zaf reyî teswîrê xurtî çin ê. Coka cuya rojane zaf zêde nêkewta mîyanê romanê. Yanî wexto ke behsê romanê verênan bibo helbet ê seba tarîxê edebîyatî, tarîxê edebîyatê mîletan zaf biqîmet ê. La esasê xo de hetêk ra zî no verênbiyayîş mîyanê xo de tayê qusuranê teknîkan hewêneno ke xeşîmîya nuştoxî ra yenê. Ge-ge zî zorî û şert û mercê ê dewrî seba nuştoxan bîyê astengî. Coka zaf reyî wexto ke rexne û tehlîlê nê berhemanê verênan bibo ganî ê goreyê şert û mercanê serdemê xo bêrê analizkerdene.

Şivanê Kurmanca de seke zaf kesan rexne kerdo, nê unsurê romanî weş pê nêameyê. Rêzila hedîseyan yew metne mûnîteyî ra vêş sey yew bîyografi rêz bîyê. Roman wayîrê zîwanêkê edebî nîyo. La helbet heta heta wexto ke behsê romanê kurdkî bibo do behsê *Şivanê Kurmanca* zî û zafê romanê verênan zî bêro kerdiş.

Kilama Pepûgî ya Gunduzî beno ke îstîsnayê nê romanê verênan ra yew a. Çike Gunduzî romanê xo yew bîngeyê xurtî ser o awan kerdo. Nuştox wayîrê zîwanêkê xurt û herikbarî yo, o bi şekilêko serkewte folklor û tradîsyonê fekkî yê şarî kar ano û romanê ey înan ra hêz gêno. Gunduz sey yew dengbêjê modernî ê tradîsyonê fekkî yê şarî kaxize û murekeb reyde ard tê het û awa heyatî beşê înan kerda. Romanê Gunduzî de teswîrê mekanan bi şekilêkê serkewta û bi zîwanêkê edebî bîyê; hunerê vatişîyo ke piştîya xo daya kulturê şarî zereyê romanî de herikîyeno. Cuya rojane reyna mîyanê nê dewrê tarîxî de îhmal nêbîya. Roman bi teswîrê mekanî dest pêkeno. Cumleya verene de nuştox bi ma dano zanayîş ke no roman dewê ke derûdormeyê Koyê Bîngolî û Koyê Şerefdînî de yê, vîyareno. Beşê yewinê romanî de tena teswîrê derûdormeyî esto. No teswîr tena teswîrê mekanî nîyo. Esasê xo de nê beşî de nuştox atmosferê mekanî hetê sosyo-ekonomîkî ra bigîrên, adet û rîtuellanê şarî, bawerîya înan, roşan û rojê înan yê bimbarekî, qaydeyê komelkî, veyveyî, înan pêrin mojneno ra. Reyna seba ke wendox meseleyanê nê derûdormeyî hîna baş fehm biko derheqê şarê tîyayî de, hetê fikrê sîyasî, hukumdari, eşîrtî û bawerîya înan mojneno ra. “*Dewê Şerefdînî her het ra xêlê dewlement ê, Kurmancîya nê dewa eşîra Cîbrana ra yê. Cîbraniyî waxtê Emevîya de bîyê Misilman, Mezebê Şafîtinê ser ra yê. Naja soz qerarê welatî tim û tim deste Cîbrana der o. Dewê verê Koyê Bîngolî, Aşîra Xormeçîka ra yê. Xormeçîka hal û heket ra xêlê feqîr ê. Na aşîrê pêro Elewî ya.*” (Gunduz, 2000: 12). La esasê xo de nê romanî de sey mekanî û karakteran dewê xormekan û şarê înan hîna zaf temsîl bîyê. Yanî esasê xo de ma cuya rojane û urf û edetanê şarê elewîyan vînenê. Cîbranan û dewanê înan ma hîna zaf çîmanê înan ra vînenê. Yew-dî reyî behsê Xalî Begê Cîbrî û fikr û psîkolojîyê ey bibo zî o û derûdormeyê ey zereyê romanî de sey sî manenê. Tena wexto ke Zeynel şono keyeyê zamayê Îbrahîmê Milijî mekan bedilîyeno û ma rasterast şarê sunî war û cayê înan de vînenê. Beşê verênî de nameyê qehremanêkê romanî zî nêvîyareno. Sey yew

qehremanê romanî behsê dar û bergî, vilikan, heywanan, neçir û neçirvanan, şivanan, vewre, varan û şilî beno. Nuştox bi nê teswîrê derûdormeyî, wendoxê xo anceno zereyê atmosfere nê mekanî. Çike peyên de serebûtî zereyê nê mekan û atmosferî de mûnîyenê. Heta ke wendox nê atmosferê sîyasî, sosyo-ekonomîk û demografîkî baş fehm nêko nêşkeno romanî baş fehm biko.

Eke kes behsê zamanê romanî biko, esasê xo de Gunduzî nê romanî de yew karo zaf zor kerdo, roman behsê hedîseyanê ke vîst û panc serran mîyan de ravîyardî kerdo. Nê vîst û panc serran morê xo dayo tarîxî ro, no dewr ewro zî tarîxî mîyan de leteyêko gird o. Seke qîlqîla wextî ya, hêzdarî û sîyaset bedilîyeno, şerê xedarîyê derg û bêmabênî bi serrana domenê. Roman bi awanbîyayîşê Alayanê Hamîdîye (1890-91) dest pêkeno. Dima dewrê Îttîhat û Terakki(1908) dest pêkeno. Dima Şerê Yewin yê Dinya, bîlhesa Harekatê Sarikamiş (1914-1915) û bi mexlûbbîyayîşê osmanîyan û ameyîşê rûsan qedîno. Nuştoxî hedîseyê nê vîst û panc serran bi şekilêko wendoxî eciz nêko û o kontrolê romanî ey dest ra nêvejîyo domnayo. (Helbet ca-ca îstîsnayî est bê zî bi pêroyî wina yo.)

Hetê mûnite û karakteran ra çend rexneyî derheqê nê romanî de ameyê kerdiş ke bi ma zî ca de yê. Ma do cêr ra nê unsuran bineyna akerê û bimojnê ra ke ka Gunduzî senî yew şema daya nê romanê veren yê kirmanckî. Romanê⁵ Deniz Gunduzî hetê mûnite û pêardişî ra zaf reyî rexne bîyê. Ma do tena *Kilama Pepûgî* ser o vinderî. Nê romanî de yew dewr derg û hedîseyê tēmîyankewteyî estê, nuştoxî seke waşto herkesî zereyê romanê xo de bimojno ra coka o hetê tayê kesan ra rexne bîyo. İhsan Espar bala ma anceno ke ganî zereyê romanêk de pêardiş û mûnitişê hedîseyan senîn bo: “*Labelê hedîseyo bingeyin, yanî hedîseyo ke roman ser o virazîyayo ganî sey xeta sura qaline bellî bo. Na xeta sura qaline bena sey pusulaya wendoxî. Heme hedîseyê bîniyê ke qewmîyênî, ganî hedîseyê bingeyinî rê xizmet bikî. Yanî hedîseyê hurdî eke hedîseyê bingeyinî xurt bikî cay înan roman de esto. Roman de hedîseyê paraleli şîyênî bibî labelê hedîseyê hurdî nêşîyênî bibî reqîbê hedîseyê bingeyinî.*” (Espar, 2000: 68). Dîyar o ke nê derheqî de Esparî nê romanî mîyan de yew kêmasî dîya û waşto ke derheqê mûnitişî de îzehet bido. Espar a kêmasîya ke mûnitişê *Kilama Pepûgî* de dîya wina îzeh keno: “*Mi bi xo ‘Kilama Pepûgî’ de, mîyanê hedîseyan de yew keşmekeşîye hîs kerde. Hedîseyo bingeyin weş beylu nîyo. Roman heta hedîseyan ra zaf dewlemend o, labelê wezîfe û rolê nê hedîseyan zaf eşkera nîyo. Ge-ge merdim wina hîs keno ke her hedîse bi xo şîyêno bîbo yew roman.*” (Espar, 2000: 68-69). Wexto ke kes bi şekilêko pêroyî biewnîyo romanî ra no rexneyê Esparî ca de yo. No roman behsê hedîseyêk tena nêkeno û reyna no roman, sey karakterêk romanê kesêk nîyo. İlyas Akman zî wexto ke behsê romanê kirmanckî keno behsê nê zaf kesan keno: “*Sey nimûne berhemê ke bi nê tewirî ameyê nuştîş de zaf reyî hem humara karakteran zaf a hem zî karakterî wayîrê psîkolojîyêkê hîna tēmîyankewte û tēkilîyan ê.*” (Akman, Zaza Romancılığ, 2019: 179). Eke kes biperso û vajo ke

⁵ Kilama Pepûgî (2010), Soro (2010), Kalaşnikof (2013).

karaktera/o sereke nê romanî de kam a, yan zî kam o, helbet do sereyê wendoxî tēmîyan bikewo û do ê zaf kesan bihûmarê. Her di lajê Îbrahîmê Tali, Welî û Zeynel; Levono armenî; Bako ke sey yew pî armenîyan anceno bine pêlanê xo û lajê ey Xidir û Xaç; Welî Axa û Mamûdê Xece. Nê kesî hema beno ke çend kesî bibê ke ma behsê înan kerdo. Zereyê romanî de goreyê hîrabîyenyê rêzila hedîseyan kesî zî zaf ê û yew ca ra pê hukmkerdişê nuştoxî romanî ser o kêmbeno. Hende kesan û hedîseyan bi heman hecm û rîtmî zereyê atmosferêk de helênayîş zehmet o. Seke Espar zî behs keno no hal zerar dano mûnityê romanî. La eke kes sey yew romanê serdemêk biewnîyo romanî ra, no hal netîceyê ney o û endîseyê nuştoxî yo. Nuştoxî seke waştto sey yew tarîxnusî heme hedîseyê ke o wext qewimîyayî pêrin qeyd biko. Seba ey qehremanî yan zî hikayeya kesêk ra vêşêr teqdîmê tabloyê pêroyinî muhîm o. Her hedise û karakter hêzê xo, xo ra nêgênê, ehemîyetê înan heta ke hetkariya nê tabloyê pêroyî bikê. Coka goreyê nuştoxî wexto ke karakterêk no gureyê xo ard ca, êdî nuştox bêhsê ey nêkeno, nameye ey qet nêvîyareno. Sey yew nimûneyê balkêşî Zeynelê Îbrahîmê Tali destpêkerdişê romanî ra sey yew karakterê serekeyî zereyê romanî de yo û sereyê ey ra zaf hedîseyî vîyarenê. Badê ke cinîya ey Xece mirena û o saya Îbrahîmê Milî fermanê efûkerdişê xo vejeno yew reyde zereyê romanî ra yeno vetiş û êdî qet behsê ey nêbeno. Yanî a kêmasîya mûnitya ke Espar behsê ci keno pêardîşê karkteran de zî xo mojneno ra. La reyna zî nê romanî de Zeynel, Welî Axa, Bak, Levon çend karakterê ke hetê nuştoxî ra baş ameyê afirnayîş. Serebûtê înan baş ameyê mûnityê.

90

Eke seba karakteran ma çend çîyan vajî nê romanî de çend karakterê cinî bale biancê zî zereyê romanî de yew karaktera xurta ke bale bianca çin a. Vatiş û hikayekerdişê nuştoxî ra zî kes fehm keno ke o cinîyan zereyê nê serdemê şerî de bêhêz û bêmecal vînenno. Zaf reyî wexto ke lejêk dest pê biko, yan esker berzo dewan ser, yan zî kesêk bêro kiştîş wexto ke nuştox halê cinîyan teswîr keno, vano "*Bena cîqî û wîqîya cinîyan.*" Zaf reyî zî "*Bena cîqî û wîqîya cinîyan û domanan.*" No şekilê teswîrkerdişî zaf cayanê romanî de esto. Zaf reyî zî cinî bê nameyê xo, sey yew xeyaletî yê û tena sîya înan asena. Heta ke cinî zereyê romanî de tam cayê xo nêgîrê, tesîrê serebûtan nêkê bi nameye înan xîtabê înan nêbîyo. Ê yan sey "cinîya filankesî" name bene, yan zî tena "cinî". Mesela wexto ke behsê hikayeya Artînî (Xaç) beno, nuştox Artînê domanî û kalikê ey Dîgranî bi nameye înan dano şinasnayîş. Înan reyde hîrê cinî zî estî la nuştox bi nameye înan xîtabê înan nêkeno. Ê sey "cinîyê armenîyan" name benî. Ê cinîyan ra yew dirbetin a, yew zî digane ya. Ê ge-ge zî bi nê xususîyetanê xo name benê. Beşêka derge de behsê nê cinîyan beno la ma nameye înan nêzanê. Reyna wexto ke behsê keyeyê kerwayê Welî Axayî Aşotî beno beşa verêne de nameyê cinî û veyva ey nêvîyareno. Beşê binî de ancax ma musenê ke nameyê veyva ey Şuşik a û nameyê cinîya ey zî Meyrik a. Yanî o wext ke Welî Axa çim verdano veyva Aşotî ma nameyê aye musenî. Heta ke çimê yew camêrdî gineno aye ro û aye sey yew "metaya cînsî" yena vînayîş û bena mexdûr ma aye hîna baş şinasnenê.

Cinî goreyê şert û mercanê ê wextî teswîr bîyê. Yanî ê zereyê yew cuya pederşahî de o çîyo ke komel înan ra paweno anê ca. Ê ancax wexto ke bibê wayîrê domanan, kokime bibê cematî de rehetî ronîşenê û wurzenî. “*Pore ama lê mêymanan zê camêrde nişta ro, hetê ser nişona. A kî kewta mîyonê mucxilîye.*” (Gunduz, 2000: 86). Ge-ge zî tayê qaydeyê cematî îstîsnayê na rewş ê. “*Cênîyanê her di heta, xo mêrka ra şivikitêne. Labelê kewray [kerwa] pîyayê zeri yê, daye ra wertê kewraya de çîyode henên çîno.*” (Gunduz, 2000: 244). Romanî de kerwatî mabênê armenîyan û kurdan de ya û cinîyê înan zî hemverê mêmananê xo de rehet ê. Cinî hîna zaf sey yew kebanî, dayîk, yan zî eke azeb bê sey ‘namusê keyeyê xo’ teswîr bîyê. Mesela cinîya Zeynelî Xece wexto ke fehîm kena ke do ê bêrê tepîştîş seba ke nêkewa deste eskeran vistewreyê xo Welî ra wazena ke o aye bikişo. Welî zî aye kişeno û mîyanê şarî de na mesela sey qehremanî vajîyena. “*Heyran no şer o, ti kî zana ma kî zanîme. Şer de her waxt kî merdî estê. Çêna Pore [Xece] jîhat vejîya. Xo nido destê cenderma. Îndî se vana, çî wazena.*” (Gunduz, 2000: 296). Çend beşan ra dima nuştox bi xo zî na mesela wina îzeh kenê: “*Cênîyê Kurda merdene ra qasê namusê xo nitesenê.*” (Gunduz, 2000: 492). Roman her ke aver şono, serdem bedilîyeno mexlûb û xalibê tarîxî bedilîyenê la o terso ke cinîyan ser o yo qet nêvîyareno û ê mîyanê meydanê şerî de sey yew mêşnaya qurbanîya verê kardî, deste camêrdan de şonê û yene. Wexto ke rûsî dekewne dewan mîyan reyna tersêko pîl mîyanê cinîyan de vila beno. “*Veyva, çênêka û cênîyanê rindek a, tenîye kerde rûyê xora ke wa soseret bîyaserê ke, Uriz nêzîyê dîna mebero.*” (Gunduz, 2000: 495). Merg reyna çareyê cinîyan de nuşte yo ke ê bi xo seba ke “şermê” xo ra bixelîsîyê xo bi destanê xo kişenê. “*A şande çênêke ke kewtê deste Urizî [rusan], Urizî pê kay kerdo mîyonê dîna ra di çênêka xo axure de eşt dare.*” (Gunduz, 2000: 494).

La nê romanî de çend cinîyî estê ke bale ancenê. Normal zaf reyî roman û hikayeyanê kurdkî de cinî sey dayîk yene îdealîzekerdiş la nê romanî de daya Xece Pore înan îxbar kena û ê yenê tepîştîş. “*Lajo, dela qole ma dayme dafê ra.*” (Gunduz, 2000: 295). Reyna wexto ke Bak domanê armenîyan, Xaçî ano keye û wazeno ey binimno û bisevekno, cinîya ey tersan ra nêwazena ke Xaç înan reyde biciwîyo. Mîyanê wextî de hêdî-hêdî Xaçî ra hes kena. Reyna wexto ke xela bena heman cinî û Bak zî mecbur manenê ke hemverê domananê xo de zî huşk bê ke ê nane xo, ardanê xo nêdê kesêkê bînî. *Kilama Pepûgî* de yew cinîya ke rêze ra nîya Zerde a. Zerde zî jîhatî ya, kebanî ya, xebatkar a hondaye kî rindek a. Nameyê aye porê aye yo zerdî ra yeno. Esasê xo de nuştox sebebe cîyabîyayîşê Zerde zî mojneno ra. “*Mêrdî ra ver xortekê çênêke remna berda pê kay kerdo. Zerde çenade feqirekî bîya. Zorê xo şîyo ci. Dayê ra têpya kî ama nê mêrdê xo de merde kerdo. A mesela ra têpya hena teze bîya adirode sûr nişta pîsîrî îsana ra.*” (Gunduz, 2000: 433-434). Aye seke hemverê heme komele de sere wedara û heyfê xo bigîra. “*Zerde biraka kena, naye herkes zano. Çimke eşkera eşkera kena. Labelê kes tersanê xo ra nitawreno cira çîyê vajero. Zate çarmîna domana ra jû nişîyo ra ê bînî.*” (Gunduz, 2000: 434). La zafêr cinî sey yew metayê zayendî yê

ke zaf reyî mîyanê nê şerê xedarî de xasekîya înan bena belayê sereye înan. Welî Axa wexto ke kerwayê xo Artûnê armenî û keyeyê ey kişeno veyveka ey Şûşana ke Welî Axa zaf zêde bine tesîrê xasekîya aye de mendo û çim verdayo aye ey rê manena. Şûşe tena bi bêvengîya xo hêrsê xo mojnena ra. Cinî seba ke sey yew xenîmetî yenêvînayîş, tehrîbatêko pîlî yê şerî nê cinîyan ser o tesir keno.

Unsuranê romanî ra yan zî bi vatişêkê bînî unsuranê metnanê fiksiyonan ra yew zî vatox û ewnîyayîşê ey o. Yanî a/o ke behsê ê serebûtanê ke zereyê metnê fiksiyonî de vîyarenê keno kam a/o? Yew qehremanê romanî bi xo yan zî yew keso ke wendox qet ey nêşinasneno, bi vatişêkê bînî keso hîrêyêno ke sey yew Homayî teber ra ewnîyeno serebûtan û her çî zano? Helbet romananê verênan de no vatoxo hîrêyêno ke sey yew Homayî heme romanî girewtêne binê tesîrê xo êdî zaf zî makul nêvînîyeno. Yanî bi averşiyayîşê romanî û bîlhesa bi pêlê postmodernîzmî vengê nê vatoxî zereyê romanî de hîna kêma bi yan zî ê uslubê xo bedilna. Vatoxo hîrêyênê romanê *Kilama Pepûgî* zî helbet heme serebûtanê romanî ser o tesir keno. No vatoxo hîrêyên, nuştox Deniz Gunduz bi xo bo, mesafeyê ey û metnî çiqas o? Yanî o wexto ke meseleyan bimojno ra, teswîr biko do çiqas bawerî, fikr û ewnîyayîşê xoyê şexsî ra bixelisîyo? Eslê nuştox Gunduzî bi xo zî cematê elewîyan ra yo û o eşîra xormekan ra yo. Nê şerê cîbranan û xormekan de mesafeyê vatoxê romanî û nuştoxî ganî nêkewo têmîyan. Xora nuştox Gunduz tesîrê xo zaf eşkera nêmojneno ra, vengê ey hedîseyan ra û karakteranê ey ra berzêr nîyo. Çiqas ke ey dest ra bêro o bi ewnîyayîşêkê objektîfî hedîseyan neqil keno, karakteranê xo û mekanî teswîr keno. La ca-ca seke vatoxîya xo, xo vîr ra biko wexto ke behsê tayê kesan biko fikr û rengê xo eşkera keno. Cêr ra ma do romanî ra çend nimûneyanê winasîyan rêz bikê û bîlhesa binê ê cayan xêz bikî:

“*Derheqê bax û baxçî de Hermenî xêlê rind rençber ê. Rençbertîna û hunerbendîya mêrka vaje û vindê.*” (Gunduz, 2000: 18).

“*Hostayê mektebe kişo ke Hermenî bîyo. Zobîn qe kes kemera nîşkîno nîya rindek bitaşo û bi xemelno.*” (Gunduz, 2000: 60).

“*Tarixî, Hermenîya ra qe hes nikerdo. Zafêrî dolima zê ewroy tey bêbext bîyo.*” (Gunduz, 2000: 97). Heme cumle de vatox fikrê xo mojneno ra.

“*Heqî têy alîye kerdîbî lajê dela gole oncîya weşo war mîyonê ra darîyaybî we û şîbî.*” (Gunduz, 2000: 197). Tîya de behsê şerwanê armenîyan Levonî beno, seke o ke Levonî de şer keno nuştox bi xo bo bi nê şekilîya behsê Levonî keno.

“*Welî Axa xêlê dewlement o. feqet heq çimanê îsanî mird kero. O hena dima Hermenîya cêreno.*” (Gunduz, 2000: 466).

“*No hena kare verên bî. Herkesî na zê name xo rind zanîtêne. Hela hena Urizî çî bîyardêne dîna ser. Hena îna çî bidîyêne.*” (Gunduz, 2000: 494). Qiseyê vatox û dewijan seke dekwetê têmîyan.

Gunduz pêardiş û mûnitişê sehneyanê şerî de serkewte yo. Seke ma destpêk de zî behs kerdibi, merg û şer zereyê nê romanî de sey yew xeyaletî gêreno û Gunduz eşkayo wendoxanê xo bianco zereyê nê atmosferê merg û şerî. Sehneyê şerî seke sekans û sehneyê yew filmî herikbarî çimanê kesî ver ra vîyarênê û şonê. Gunduz yew dewrê verênî keno menfi û afirreno. Nê dewrê verênê Gunduzî de merg esto, kiştiş esto, koç esto, talan esto, qesas esto. Camêrdê "wêrekê" ke heta qesasê xo, qesasê eşîra xo nêgêrê nêşînê cila cinîya xo mîyan, a cile înan rê bena heram. "*Sond bo, wad bo ke, ez hetanî qesasê birayê xo mecêrî herdîşa xo nibirneno, nişono lewê cênîya xo.*" (Gunduz, 2000: 34). Cinî zî bi heman sozî ser o yê. "*Ya aşma zerde, ya aşma waye. Hetanî ke mêrdê mi qesasê misayîbî meco, ez lewê de nikuno ra. Heramê mi bo ke ez nişono virana dê.*" (Gunduz, 2000: 34). Cinîyê "bi tore" estê ke seba ke nêkewê destê cenderman xo danê kiştene. Reyna cinîyê ke bi heskerdoxanê xo reyde dekewnê gore bale ancenê, mesela cayêk de behsê mergê maya Bakî wina beno: "*Maye ke pêhesîna, xo mereke de erzena dare. Meyîtê lajî û maye kene zere jû mezele.*" (Gunduz, 2000: 163).

No roman herçiqas yew dewrê tarîxî ser o awan bibo û sey romanê tarîxî bêro kategorîzekerdiş zî bi teswîranê xo yê xurtan, bi ziwanê xo yê xurtî û tradîsyonê fekkî yê şarî bale anceno. Nuştoxî bedilîyayîşê mewsîman, cuya dewe, teswîrê xozayî û keyeyan zaf weş motê ra. Ey heta yew pisînga ke peyê andalî de xo nimita zî xo vîr ra nêkerdo û çend reyî behsê ci kerdo, teswîr kerdo. Cuya rojane bi teswîranê xurtan mojnîyaya ra. Werd (germîya îmaman, germîya tutmajî...) û şimitîşê (tutun û qahwe) şarî cil û bergê cinî û camêrdan, zereyê keyeyan zaf baş teswîr bîyo û hecm û atmosfere romanî hîna pêt kerdo. Reyna peynîya romanî de kes heme tehrîbat û neçarîya şerê yewin yê dinya vînenno. No şer sereyê kesî de êdî tena o şeklo ke kitabane tarîxîyan de behsê ci beno ney bi şeklêkê binî teswîr bîyo. Kes rîyêkê binîyê şerî vînenno. Şer tena merg, talan, xewf, kiştiş û tecawuz nîyo. Şer xela bi xo ya zî. Bêkesî û meheyîrî ya zî. Dewrê şerî dewrêko wina yo ke qiymetê însanan qasê yew astore çin o. "*Uriz genim dano astorê xo. Astorê qazaxa henî bîyê ke ron ra bereqînê. ... Astorî ke heb wenê nicûnê hama henî qilotnenê ra. Dewij şandanê waxto ke Urizî astorê xo onitî berdî kerdî axure, şonê silê astora û qantira dana arê. Silî bene verê derî de şûnê. Hebo ke Silî ra vejîno ver kenê ci ê wenê.*" (Gunduz, 2000: 508). Sey vatoxê wextanê verênan nuştox a meheyîrî û xelaya şerê wextanê verênan wina domneno. "*Hama herkes warway cêreno. Her kesî veyşanîye ver çarixê xo vetê û werdê. Çarixî huşkbî, dewijî ê virnîye kerdêne awe û kerdêne nêrm. Daye ra têpya kî ver şanîtêne ci û kotêne. Di biraya çarixa ser ra do pera û birayê jû o birawo bîn kîşt. Dest kerdo gule û xêneqito. O bi xo kî kîştê mêyîtê birayê xo de nîşt ro û çarixê dê werdê.*" (Gunduz, 2000: 509).

Çîyo ke mîyanê cematê ê wextî de bala kesî anceno û nuştoxî zî behsê ci kerdo ke goreyê şertê ê rojan heme şarê mintîqa ziwanê yewbînan zanê. Armenîkî, kurmanckî û kirmanckî. Ê zaf asan yewbînan fehm kenî û yewbînan de qisey kenî.

Heta beşêkê romanî de Levon hende weş kirmancî qisey keno ke ê hemverê ey fehm nêkeno ke o Levono armenî yo.

Peynîye

Ma no romano verên goreyê perspektîfê wext-dewr û nuştîşê romanî analiz kerd. No romanê verên yê kirmancî destpêkê mîlenyumî de wextêko zaf erey de ameyo nuştîş. Hem goreyê romanê rojawanî hem zî goreyê romanê rojhelatî hêzêko ereymende yo. Mabênê nê romanî de û romanê verên yê kurmanckî de zî teqrîbî hewtay û panc serrî estî. Nê romanî de hetê mûnîte û pêardişî ra tayê problemi estî la no roman rêzkerdişê hedîseyan nîyo. Nê romanê bihecmî de nuşttoxî vatişê şarî û zîwanê şarî bi şêkilêko serkewta kar ardo. Roman hetê vatiş û zîwanî ra, wayîrê zîwanêkê edebî yo. Reyna teswîrê meknan û cûya rojane serkewta yê. Karakterî zaf xurt nêbê zî zaf xirab zî nîyê. Camêrdanê “wêrekan” û ê ke “qesasê xo dima yê” morê xo dayo nê romanî ro. Cinî binê sîya nê camêrdan de yê tena çend cinîyî estê ke sey karakter zereyê romanî de asenê.

Babeta nê romanî hedîseyanê tarîxîyan ser o awan bîya. La vengê nuşttoxî bi xo zaf zede zereyê romanî de berz nêbeno ke şîretan biko wendoxî yan zî ey rê raywanî biko. Nuşttoxî hîna zaf waştô ke bi ewnîyayîşêkê objektîfî romanî bimûno. No roman herçiqas binge û tradîsyonêkê xurtî yê romanî ser o awan nêbo zî sey yew nimûneyê verênî seba romanê kirmancî hêvî dano. Romananê kirmancî mîyan de ewro zî tayê romanî estê ke resayê merhaleyê nê romanê verênî. Nê vîst serran mîyan de a şîbaka newa ya ke Gunduzî seba edebîyatê kirmancî akerda ewro, vîst serran ra dima, wayîrê çarês romanan o.

Çîmeyî

- Ahmedzade, H. (2004). *Ulus ve Roman; Fars ve Kürt Anlatsal Söylemi Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul: Pêrî.
- Ahmedzade, H. (2011). *Romana Kurdî û Nasname*. İstanbul: Avesta.
- Akman, İ. (2017). “Postmodern Dönemin İki Önemli Kavramı Folklor ve Büyülü Gerçekçilik Ekseninde Kilama Pepûgî (Guguk Kuşunun Şarkısı) Romanı”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, 6(5).
- Akman, İ. (2019). “Zaza Romancılığı.” A. Kirkan, N. Beltekin (Ed.) içinde, *Sözden Yazıya Zazaca* (s. 179-231). İstanbul: Peywend.
- Alan, R. (2013). *Folklor û Roman*. İstanbul: Peywend.
- Alan, R. (2019). *Keşkûl*. İstanbul: Peywend.
- Aslan, S. A. (2015). “Folklor û Netewetîya Kurd a Ewil: Guherînên Girîng ji Osmanîyê ber bi Netewetîya Kurd” ve. R. Pertev (Dü.) içinde, *Edebiyata Kurdî ya Gelêrî: Dîrok-Teorî-Rêbaz-Lîteratur-Berawirdî-1* (s. 111-138). İstanbul: Avesta.
- Aydinkaya, F. (2010). “Golgotha Tepesinden İnmenin Arifesinde Vicahiye Çevrilmiş "Kürt Modernleşmesi Eleştirisi". *Dipnot*(1).
- Batur, E. (2001). “Fatihlerin Romanı”. B. Çeri (Dü.) içinde, *Tarih ve Roman (Boğazkesen Üzerine Yazılar)* (s. 93-96). İstanbul: Can.

- Çem, M. (1992). Hotay Serra Usivê Qurzkizî. Stockholm: Roja Nû.
- Çem, M. (2002). Hotay Serra Usivê Qurzkizî. İstanbul: Deng.
- Çem, M. (2018). Hotay Serra Usivê Qurzkizî. İstanbul: Rûpel.
- Eco, U. (2011). Genç Bir Romancının İtirafları. İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Espar, J. İ. (2000). "Romanêko Newe: Kilama Pepûgî". Vate (12).
- Forster, E. (2016). Roman Sanatı. İstanbul: Milenyum.
- Fuad, İ. (2009). "Ronîkirin Derbarê vê Destnivîsê de". A. M. Caf içinde, Meseleya Wîjdanê. İstanbul: Avesta.
- Gûndûz, D. (2000). Kilama Pepûgî. Ankara: Vartan.
- Kan, G. (2019). Îmajaja Ermenî Di Romanên Kurdî Yê Sovyetê de. İstanbul: Peywend.
- Korat, G. (2001). "Romanda Üç Tutum ve Tarih". B. Çeri (Dü.) içinde, Tarih ve Roman (Boğazkesen Üzerine Yazılar) (s. 66-76). İstanbul: Can.
- Kundera, M. (2017). Roman Sanatı. (A. Bora, Çev.) İstanbul: Can.
- Lukacs, G. (2017). Roman Kuramı. İstanbul: Metis.
- Qazî, R. (2016). Pêşmerge. Dîyarbekir: Lîs.
- Stevick, P. (2004). Roman Teorisi. Ankara: Akçağ.
- Watt, I. (2016). Romanın Yükselişi: Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler. İstanbul: Metis.
- Yûsiv, H. (2011). Romana Kurdî (Kurmancî û Zazakî) 1930-2010. Diyarbakır: Ronahî.

Îlawe

1. Romanê Kirmanckî: Ma romanî goreyê tarîxê weşaniyayîşê înan rêz kerdî.

1. Deniz Gunduz, *Kilama Pepûgî*, Weşanxaneyê Vartanî, Ankara, 2000.
2. Sait Çiya, *Her Çi Beno Sanike*, Tîj Yayınları, İstanbul, 2001.
3. Yismail Mirza, *Silema-I*, İstanbul, 2004.
4. Munzur Çem, *Gula Çemê Pêre*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2007.
5. Îlhamî Sertkaya, *Kilama Şilane*, Weşanê Pêrî, İstanbul, 2008.
6. Jêhafî Zengelan, *Zifqêra Berî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010.
7. Deniz Gunduz, *Soro*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010.
8. Cengiz Aslan, *Moriber*, Kardelen Yayıncılık, İstanbul, 2011.
9. Medet Can, *Barkerdena Zerrî*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 2012.
10. Deniz Gunduz, *Kalaşnikof*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2013.
11. Îlhamî Sertkaya, *Sosine û Gulizare*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2013.
12. Hesên Dîlawer Dêrsim, *Deyndar*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2014.
13. Nadîre Guntaş Aldatmaz, *Pîltane*⁶, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2016.
14. Serwet Akkaş, *Heyf*, Weşanxaneyê Roşna, Diyarbekir, 2017.

⁶ No roman bi na kunye kurmanckî zî weşaniyayo: Nadîre Guntaş Aldatmaz, *Xewn*, Ji kurdîya zazakî bo kurmanckî: Roşan Lezgîn, Weşanxaneya Roşna, Diyarbekir, 2019.

2. Çend Romanê ke Açarnîyayê Kirmanckî:

Ma romanî goreyê tarîxê weşanîyayîşê înan rêz kerdî. Nê romanê ke ma cêr ra rêz kerdî hetê hecmî ra zaf hîra niyê. Sey nimûne, Îhsan Esparî va ke: “*Ê ke mi açarnayî versiyonê ê romanan yê kilmkerdeyan ê. Swêd de seba ciwanan klasîkan newe ra nusenê û weşanenê. Robinson Crusoe ke mi açarnayo 80 rîpel o, Notre-Damea Parîsî zî 88 rîpelî yo.*”

Bedilîyayîşê Kafkayî û *Dêrê Santa Ragnhild de* yê Hesênê Meteyî sey novel name bibo zî, seba ke hema edebîyatê kurdî de ferqê roman, hikayeya derge û novel biney têmîyan de yo coka ma munasîb dî ke înan zî îlaweyê na bîbliyografiya qijek bikî.

1. Haydar Işık, *Memik Axa wo Dêrsimij*⁷, [Tirkî ra] Tadayox: Mihem Himbêlij, APEC Tryck och Förlag, Stockholm, 1994.
2. Hraçya Koçar, *Hesrete*, çarnayoxî: Sait Çiya & Xal Çeker, Tîj Yayınları, İstanbul, 1999.
3. Maksîm Gorkî, *Karkerê Nonî*, çarnayox: Kemal Akay, Tîj Yayınları, İstanbul, 1999.
4. Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, Swêdkî ra tadayox: J. Îhsan Espar, Stockholm, 2005.
5. Victor Hugo, *Notre Damea Parîsî*, Swêdkî ra tadayox: J. Îhsan Espar, Stockholm, 2005.
6. Franz Kafka, *Bedilîyayîş*, Almankî ra açarnayox: Jêhatî Zengelan, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2014.
7. Hesênê Metê, *Dêrê Santa Ragnhild de*, Kurmanckî ra tadayox: J.Îhsan Espar, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2018.

⁷ Seba ke ma xo nêşkayê nê kitabî peyda bikê û vînê ma kunyeya nê kitabî xebata Mutlu Canî ya bi nameye *Bibliyografyaya Kirmanckî [Zazakî] [1963-2017]*, *Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2018 ra girewt.*